

2. Бажкова, М. І. Спецыялізацыя значэння як адзін з прадуктыўных спосабаў тэрмінаўтварэння (на матэрыяле эканамічнай тэрміналогіі) / М. І. Бажкова // Актуальныя праблемы функцыянавання і развіцця лексікі славянскіх моў : Матэр. Міжнар. навук. канф., прысвеч. 60-годдзю ун-та, Мазыр, 7–8 кастр. 2004 г. / Мазыр. дзярж. пед. ун-т ; адк. рэд. А. В. Солахаў. – Мазыр : МДПУ, 2004. – С. 172–174.
3. Беларуская энцыклапедыя : у 18 т. / Беларус. энцыкл. ; рэдкал. : Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск : БелЭН, 1996–2004. – 18 т.
4. Біялогія : Жывёлы : падруч. для 7–8 кл. сярэд. шк. / Б. Я. Быхоўскі [і інш.] ; пад рэд. М. А. Казлова. – Мінск : Нар. асвета, 1995. – 255 с.
5. Тлумачальны слоўнік беларускай літаратурнай мовы : больш за 65000 слоў / Акад. навук Беларусі, Ін-т мовазнаўства ; [І. М. Бунчук і інш.] ; пад рэд. М. Р. Суднікі, М. Н. Крыўко. – Мінск : Беларус. Энцыкл., 1996. – 783 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы : у 5 т. / Акад. навук БССР, Ін-т мовазнаўства ; [пад агул. рэд. К. К. Атраховіча (К. Крапівы)]. – Мінск : Беларус. сав. энцыкл., 1977–1984. – 5 т.
7. Ятусевіч, А. І. Слоўнік зоапаразітычных тэрмінаў / А. І. Ятусевіч, В. М. Капліч ; Т-ва бел. мовы, Тэрмінал. каміс. – Мінск : Навука і тэхніка, 1993. – 292 с.

Ю. М. Лук'янюк

кандыдат філалагічных навук,

дацэнт кафедры медыялінгвістыкі і рэдагавання

Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта

СЕМАНТЫЧНЫЯ АСАБЛІВАСЦІ ПРАВАСЛАЎНЫХ ТЭРМІНАЎ (НА МАТЭРЫЯЛЕ БЕЛАРУСКІХ СМІ)

З ростам цікавасці шырокай аўдыторыі да праваслаўнай культуры, да падзей царкоўнага жыцця сёння ў сродках масавай камунікацыі даволі часта выкладаюцца факты праваслаўнага быцця. Распавядаючы са старонак друкаваных выданняў, з экрана тэлебачання або з інтэрнэт-парталаў пра падзеі царкоўнага ладу, прадстаўнікі масмедыя непазбежна прыходзяць да неабходнасці ўжывання ў мове тых лексічных адзінак, якія з'яўляюцца прыналежнасцю так званай «рэлігійнага мовы», рэлігійнай лексікі (рэлігійнай тэрміналогіі, у прыватнасці).

Неабходна заўважыць, што праваслаўе, як адна з асноўных сусветных рэлігій, выкарыстоўвае сваю адмысловую тэрміналогію, што ўяўляе сабой матэрыял, які змяшчае найбагацейшую інфармацыю аб характары, сістэме каштоўнасцяў, этычнай арыентацыі і гістарычным лёсе розных супольнасцей людзей. Гэта дае магчымасць рэалізаваць і многія тэарэтычныя палажэнні сучаснага мовазнаўства. На наш погляд, да тэрміналогіі праваслаўя варта аднесці не толькі словы, якія называюць агульнахрысціянскія паняцці (*Каляды, Хрыстос* і пад.), і словы, якія адносяцца непасрэдна да праваслаўя (*архімандрыйт, царква* і інш.), але і частку агульнарэлігійнай (*Бог, месія* і г. д.) і рэлігійна-філасофскай лексікі (*вера, монатэізм*).

Г. М. Склярэўская звяртае ўвагу на той факт, што гэтая лексічная падсістэма арганізавана па палявым прынцыпе. Даследчыца вылучае наступныя лексіка-семантычныя групы: 1) асноўныя паняцці веравызнання і багаслоўскія тэрміны (*анафатызм, аскетызм, Бог, догмат, Дух, ісіхазм, Царства Нябеснае*); 2) лексіка хрысціянскай маралі (*дабро і зло, дараванне, гордасць, грэх, ласка, міласэрнасць, пакора (пакорнасць)*); 3) назвы сакрамантаў (*пакаянне, памазанне, прычашчэнне, святарства, хрышчэнне, шлюб*); 4) найменні нябеснай іерархіі (*анёлы, арханёлы, архістратыг, серафімы, херувімы*); 5) найменні царкоўнай іерархіі (*дзяк, епіскап, іерэй, мітрапаліт, экзарх*); 6) элементы царкоўнага календара (*адданне, бацькоўская субота*); 7) найменні евангельскіх падзей і адпаведных ім святаў (*Вадохрышча, Раство Хрыстова, Спасланне Святога Духа, Ушэсце*); 8) формы і часткі набажэнстваў (*анафара, малебен, Літургія, паніхіда, праскамідыя, усяночная, Эўхарыстыя*); 9) асноўныя элементы набажэнстваў, адпаведныя спевы (*акафіст, антыфон, дагматык, ікас, канон, слаvasлоўе, сціхіра, трапар*); 10) прылады праваслаўнага храма (*ахвярнік, бабінец, дзядзінец, іканастас, кафедра, панікадзіла, Царскія вароты*); 11) прадметы набажэнства, царкоўныя рэчы (*антымінс, дараносец, дыскас, кадзіла, плат, пацір, харугва*); 12) святарскія і манаскія ўборы і іх часткі (*апостальнік, арар, епітрахіль, камілаўка, мантыя, мітра, фелонь*); 13) найменні чыноў святых (*велікамучанік, новапакутнік, пакутнік, праведны, свяціцель, свяшчэннамучанік*) [11].

Неабходна адзначыць, што сучасныя даследчыкі тэрмінаў і тэрміналагічных сістэм лічаць, што пытанне семантыкі тэрміна з'яўляецца адным з найбольш актуальных. І адносна гэтага пытання навукоўцы выказваюць розныя погляды. Адметнасць тэрміна ў тым, што

на першы план выступае яго аб'ектыўнае значэнне, суб'ектыўнае ж, ацэначнае, або зусім адсутнічае, або затушавана. Можна вылучыць наступныя адрозненні паміж тэрмінам і агульнаўжывальным словам у плане семантыкі.

1. Значэнне тэрміна суадносіць яго найперш не з асобным прадметам, а з іх класам, радам, тыпам; значэнне слова-нятэрміна суадносіць яго найперш з канкрэтным прадметам, працэсам і г. д.

2. Значэнне слова-тэрміна суадносіць яго з прафесійным, навуковым або тэхнічным паняццем; значэнне слова-нятэрміна суадносіць яго не толькі з бытавым паняццем або агульным уяўленнем, але і з эмоцыяй, валявым імпульсам, эстэтычным перажываннем.

3. Значэнне тэрміна суадносіць яго з неабходнасцю дэфініравання; значэнне слова-нятэрміна такой суаднесенасці не мае, хоць дэфініраванне і дапускае.

4. Значэнне слова-тэрміна можа падымацца на найвышэйшыя ступені абстрагавання ад рэчаіснасці і нават парываць сувязі з ёй; значэнне слова-нятэрміна, як правіла, застаецца на ніжэйшых ступенях абстрагавання ад рэчаіснасці.

5. Значэнне слова-тэрміна дапускае фарміраванне індывідуальных, уласцівых пэўным навуковым напрамкам паняццяў; значэнне слова-нятэрміна, як правіла, перашкаджае ўзнікненню такіх паняццяў, значэнне нятэрміна калектыўнае, а не індывідуальнае (індывідуальным можа стаць прымяненне слова).

6. Значэнне слова-тэрміна суаднесена з пэўнай прафесійнай дзейнасцю і таму патрабуе асваення ў сферы гэтай прафесіі; значэнне слова-нятэрміна суаднесена з непрафесійнымі запатрабаваннямі чалавечых зносін таму засвойваецца па-за межамі прафесійных адносін. Іншымі словамі: асваенне тэрміналогіі, асабліва навуковай, патрабуе спецыяльнага навучання; асваенне паўсядзённаўжывальнай лексікі такога навучання не патрабуе [5].

В. П. Даніленка параўноўвае слова і тэрмін і адзначае як агульныя рысы, так і рысы, якія іх адрозніваюць. Агульнае ён бачыць у тым, што «і слова агульналітаратурнай мовы, і тэрміны мовы навукі з'яўляюцца найменнямі (знакамі) чагосьці, што знаходзіцца па-за ім самім» [7, с. 57–58]. Але калі значэнне агульналітаратурнага слова акрэсліваецца практыкай ужывання яго ў пэўным сэнсе (ці пэўных, колькасна абмежаваных, вядомых, магчымых сэнсах), то ў тэрміналогіі магчымы выпадкі, калі адзін

і той жа тэрмін мае розны змест (іншы раз вельмі розны), што залежыць ад таго, які сэнс укладвае ў яго канкрэтны даследчык.

Падагульняючы вышэйсказанае, яшчэ раз падкрэслім, што тэрміналагічныя адзінкі валодаюць шэрагам семантычных асаблівасцей, якія адрозніваюць іх ад слоў агульнаўжывальнай лексікі:

- дэфініраванасць;
- высокая ступень абстрактнасці;
- суаднесенасць з прафесійным паняццем(у нашым выпадку – з багаслоўскім або богаслужбовым паняццем).

Для праваслаўных тэрміналагічных адзінак характэрны ўсе адметнасці семантыкі тэрміна ўвогуле. Аднак гэтая тэрмінасістэма валодае шэрагам якасцей, у прыватнасці, мадальнай і экспрэсіўнай функцыямі, якія адрозніваюць яе ад прыродазнаўчай і тэхнічнай лексічных падсістэм.

Многія праваслаўныя тэрміналагічныя адзінкі ў сферы ўжывання і ў сферы фіксацыі аказваюцца полісемантычнымі і шматкампанентнымі.

Мы прааналізавалі два інфармацыйныя праваслаўныя парталы: Афіцыйны партал Беларускай Праваслаўнай Царквы (www.church.by) і інфармацыйны партал прыхода ў гонар іконы Божай Маці «Усіх тужлівых Радасць» Мінскай епархіі БПЦ(www.sobor.by).

Аналіз тэрмінаў праваслаўя, якія функцыянуюць на гэтых беларускіх канфесійных інтэрнэт-парталах, дазваляе зрабіць высновы пра існаванне некалькіх тыпаў мнагазначных тэрміналагічных адзінак:

1) тэрміны, што з'яўляюцца монасемічнымі ў межах праваслаўнай тэрмінасістэмы: *иеромонах – ВПинской епархии служит иеромонах из Сербии* [2]; *«Я был в Косово 12 лет назад, когда просто уничтожали там сербов, ну, что я мог: просто поехал поддержать народ хоть как-то в места бомбежки»*, – *говорит иеромонах Роман* [2];

2) тэрміналагічныя адзінкі, якія маюць мнагазначнасць унутры тэрмінасістэмы праваслаўя: *Предстоятель* – 1) епископ (или священник), совершающий в данный момент таинство Евхаристии; 2) глава поместной, Автокефальной Церкви: *В поездке Предстоятеля Александрийской Православной Церкви сопровождает епископ Навкратидский Мелетий* [3];

3) мнагазначныя тэрміны, якія адначасова існуюць у розных тэрміналагічных сістэмах: *Анафора* – единоначатие, повторение определенного слова или отдельных звуков в начале нескольких строк, стихов или полустий. Ср.: *Анафора* – (греч. *anaphora* – вынесение), единоначатие – повтор слова или группы слов в начале нескольких стихов,

строф, колонов или фраз» [4]: *Вся разница – в тех молитвословиях анафоры, которые читает предстоятель в секретном формате* [9]; *Анафора – возношение или приношение* [8, с. 16]: *Эта молитва по своему содержанию очень напоминает древние христианские анафоры. В ней святой мученик просит Бога принять его как жертву* [1].

Думаецца, што апісаныя семантычныя асаблівасці праваслаўнай тэрміналагічнай лексікі, патрабуюць далейшага навуковага асэнсавання. Адной з самых істотных якасцей тэрмінаў, што адрознівае іх ад слоў-нятэрмінаў, з'яўляецца семантычная акрэсленасць, якая цесна звязана з такімі семантычнымі з'явамі, як адназначнасць і дакладнасць.

Большасць праваслаўных тэрмінаў, якія сустрэліся нам пры аналізе ў сродках масавай камунікацыі, характарызуецца адназначнай адпаведнасцю тэрмін ↔ паняцце, г.зн. абсалютнай (па тэрміналогіі Д. С. Лотэ) адназначнасцю: *богослужение, иеромонах, литургия* і інш. У адзінкавых выпадках у тэрмінаполі праваслаўя праяўляецца полісемія (*анафора, вера*).

Як і ў іншых галіновых тэрміналогіях, у праваслаўнай тэрміналогіі функцыянуюць тэрміналагічныя адзінкі, якім уласціва міжгаліновая мнагазначнасць: *анафора* (у праваслаўі, літаратуразнаўстве), *категория* (у філасофіі, мовазнаўстве, мастацтве, гісторыі), *кафедра* (у праваслаўі, педагогіцы) і інш. На наш погляд, неабходна ўключэнне ў тлумачальныя слоўнікі некаторых мнагазначных тэрміналагічных адзінак для тлумачэння дакладных правіл ужывання тэрмінаў у сферы праваслаўя і па-за яе межамі.

Літаратура

1. Акимов, В.В. Литургический аспект раннего христианского мученичества / В. В. Акимов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://sobor.by/7km4tenia.htm> – Дата доступа : 25.08.2019.
2. В Пинской епархии служит иеромонах из Сербии : «Беларусь – моя духовная родина» [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://sobor.by/audionews.php?id=V_Pinskoy_eparhii_slugit_ieromonah_iz_Serbii_Belarus_moya_duhovnaya_rodina. – Дата доступа : 25.08.2019.
3. В Россию прибыл Предстоятель Александрийской православной церкви [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://church.by/news/v-rossiju-pribyl-predstojatel-aleksandrijskoj-pravoslavnoj-cerkvi>. – Дата доступа : 25.08.2019.
4. Гаспаров, М. Л. Анафора / М. Л. Гаспаров // Литературная энциклопедия терминов и понятий / Под ред. А.Н. Николюкина. – М. : Интелвак, 2001. – С. 32.

5. Головин, Б. Н. Лингвистические основы учения о терминах : учеб. пособие / Б. Н. Головин, Р. Ю. Кобрин. – М. : Высшая школа, 1987. – 104 с.

6. Гурьянова, Т. Боль Сербии. Интервью с иеромонахом Романом (Матюшиным) / Т. Гурьянова [Электронный ресурс]. – Режим доступа : [http://sobor.by/page/Bol_Serbii_Intervyu_s_ieromonahom_Romanom_\(Matyushinim\)](http://sobor.by/page/Bol_Serbii_Intervyu_s_ieromonahom_Romanom_(Matyushinim)). – Дата доступа : 25.08.19

7. Даниленко, В. П. Русская терминология : Опыт лингвистического описания / В. П. Даниленко. – М. : Наука, 1977. – 247 с.

8. Дьяченко, Г. (сост.) Полный церковно-славянский словарь (со внесением в него важнейших древнерусских слов и выражений) : Всех слов объяснено ок. 30 000 / Г. Дьяченко. – М. : Моск. Патриархат Посад, 1993. – 1126 с.

9. Какие великопостные богослужения посетить? Беседа с протод. Максимом Логвиновым [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://sobor.by/page/Velikopostnie_bogoslugeniya_Beseda_s_protodiakonom_Maksimom_Logvinovim. – Дата доступа : 25.08.2019.

10. Кирилл, Патриарх. Слово Патриарха православным журналистам : «Вы призваны к делу служения Господу» на закрытии V Международного фестиваля православных СМИ «Вера и слово» / Патриарх Кирилл [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://https://www.pravmir.ru/slovo-patriarxa-pravoslavnym-zhurnalistam-vy-prizvany-k-delu-sluzheniya-gospodu/>. – Дата доступа : 25.08.2019.

11. Складеревская, Г. Н. Лексика православия в современном русском языке : опыт лексикологического анализа и лексикографического описания / Г. Н. Складеревская [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <https://nsu.ru/xmlui/bitstream/handle/nsu/6249/06.pdf> . – Дата доступа : 25.04.2019.

12. Филиппик, Н. Какие великопостные богослужения посетить? Беседа с протод. Максимом Логвиновым / Н. Филиппик [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://www.sobor.by/page/Kakie_velikopostnie_bogoslugeniya_posetit_Beseda_s_protod_Maksimom_Logvinovim. – Дата доступа : 25.08.2019.